

І. Мошківська,
спеціалістка I кваліфікаційної категорії
соціального педагога,
Овруцький ліцей ім. Малишка
Овруцької міської ради
e-mail: irinamoshkivska@ukr.net

Порівняльний аналіз особливостей соціального сирітства в Україні та США

Анотація. У статті розглянуто особливості соціального сирітства в Україні та США. Обґрунтовано та проаналізовано етапи становлення та розвитку системи соціального захисту; досліджено і висвітлено теоретичний аспект проблеми соціального сирітства, розглянуто причини виникнення соціального сирітства та зроблено порівняльний аналіз соціального захисту дітей-сиріт в Україні та США.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальне сирітство, біологічне сирітство, соціальний захист.

Дитинство – це не просто віковий етап розвитку людини, це особлива форма життя, в рамках якої здійснюється процес дорослішання, соціалізації, підготовка громадян суспільства до зрілості. Дорослий є виробником матеріальних благ, дитина їх тільки споживає, дорослий – це самостійний, дієздатний суб'єкт, який в змозі подбати про себе, дитині необхідна його турбота та підтримка. Результати дослідження є актуальними та цінними, оскільки дані, опрацьовані та досліджені, дають змогу розширити кругозір з теми «Соціальне сирітство», проаналізувати та порівняти нормативно-правову базу щодо захисту дітей-сиріт з боку держави та суспільства в різних країнах.

Мета статті: дослідити проблему соціального сирітства в Україні та США, розглянути правові основи соціального захисту та профілактики соціального сирітства.

В усіх країнах світу існує така категорія населення, яка потребує особливої уваги, – це діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. У зв'язку з тим, що Україна знаходиться в стані війни і значна частина населення перебуває у складному соціально-економічному становищі, загострилися проблеми дитячої бездоглядності й безпритульності. В таких умовах різко знижується життєвий рівень населення, збільшується кількість бездоглядних, безпритульних дітей. Результати дослідження є актуальними, оскільки дають змогу проаналізувати та порівняти нормативну базу щодо захисту дітей-сиріт з боку держави та суспільства в різних країнах.

Історичний досвід організації різних форм допомоги дітям, які втратили батьківське піклування, дав можливість дослідникам виявити позитивні та

негативні чинники впливу форм утримання дітей на їхній розвиток та передбачити майбутні наслідки.

Важливе значення у становленні та розвитку опіки мали вірування праукраїнців. У Пантеоні, де не було жорстоких богів, формувалися доброчинність та милосердя [8: 159–163]. Як свідчить визначення джерельної бази, зокрема літописів та хроніки, київські князі офіційно зобов'язували духовенство здійснювати соціальну опіку, надавати необхідну допомогу не тільки дітям, але й усім знедоленим, створюючи притулки, школи різного типу та інші заклади опіки, для чого виділяли десятку частину від доходів княжої скарбниці. Тобто церква брала на себе функції щодо забезпечення навчанням, лікуванням, харчуванням і житлом всіх тих, хто цього потребував [9: 22–26].

У давнину не визнавали охорону слабких, бідних, хворих, неповноцінних. У Спарті батько повинен був представити новонародженого ефорам, які вирішували його подальшу долю. Якщо немовля було слабким або калікою, батьки мусили викинути його на кладовище в горах Тайгети, де воно було приречене на смерть. Платон радив державі наглядати, щоб батьки у відповідному віці народжували потомство – тобто були ще молодими. Усіх здорових дітей відразу після народження повинні віддавати до державних закладів, де під опікою призначених урядом і відповідно вишколених няньок будуть виховувати.

Натомість в Римі головна відповідальність за виховання дітей з найдавніших часів покладалась на сім'ю [5: 100–104].

В Австрії постійно удосконалюється діяльність опікунських закладів. У цій країні добре налагоджена система усиновлення. Центр психологічної адаптації передбачає можливість передачі дітей, які усиновлюються, батькам-опікунам відразу після народження без проміжного перебування у дитячому будинку.

У Великобританії є три типи організацій, які надають соціальні послуги: державні або урядові; підприємницькі або за приватною ініціативою; неприбуткові, в тому числі волонтерський рух. Діяльність їх координована, як правило, проведенням конференцій, в яких беруть участь численні установи [10: 14–20].

Сирітство як соціальне явище існує в будь-якому суспільстві: завжди були і будуть діти, які в силу причин залишаються без піклування батьків, а їхній розвиток відбувається або в іншій сім'ї, або в спеціально створених для цього установах. Однак на сьогодні особливо постала проблема соціального сирітства. Оскільки 98% дітей-сиріт є соціальними сиротами і лише 2% – біологічні [2: 11–12].

За даними Національної соціальної сервісної служби України, станом на липень 2024 року 11,7 тис. дітей втратили своїх батьків і стали сиротами внаслідок бойових дій. А загалом на кінець 2023 року в Україні налічувалося понад 66 тис. дітей, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування. Із них майже чверть потребують нової постійної сім'ї – усиновлення. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні,

але наслідок – один: дитина позбувається конституційного права на сімейне виховання, тому багато в чому подальша доля дітей-сиріт залежить від ставлення до цієї проблеми як суспільства, так і держави.

Кількість дітей, над якими встановлено опіку, піклування від загального числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (мал. 1):

Малюнок 1

Конкретизуючи дані по Україні, була звернута особлива увага на дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування нашого регіону, тобто Овруцької ТГ Коростенського району. Аналізуючи статистичні дані служби у справах дітей Овруцької міської ради, я виявила такі результати. В Овруцькій ТГ на первинному обліку перебуває 121 дитина: дітей-сиріт – 36, 85 дітей, позбавлених батьківського піклування.

Кількість дітей, які виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу від загального числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (мал. 2):

Малюнок 2

Відповідно до відомостей про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, потрібно зазначити, що під опікою знаходяться 100 дітей, Показник наявності дітей у сім'ї коливається у зв'язку з тим, що після досягнення дитиною повноліття вона знімається з обліку. У прийомних сім'ях проживає 4 дитини. В місті Овручі відкрито дитячий будинок сімейного типу, де на даний час проживає 11 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підклування. В області станом на 2024 рік у закладах спеціальної освіти перебуває 82 дітей-сиріт. Зокрема у Бердичівській спеціальній школі – 40 дітей. 3 них троє перебувають під опікою, у Потіївському навчально-реабілітаційному центрі – 18 дітей-сиріт. Під опікою перебуває 24.

Таким чином, було з'ясовано особливості соціального сирітства в Україні, конкретизовано та узагальнено статистичні дані незахищених категорій дітей Овруцької ТГ Коростенського району.

Відмінною рисою системи соціального захисту у США є децентралізація. Це виявляється в реалізації різноманітних соціальних програм на різних рівнях: федеральному, штатів, місцевому. Перевага цієї системи полягає в тому, що вона дозволяє повністю та оперативно реалізовувати соціальні потреби людей практично в кожному регіоні країни.

З'ясовано, що Закон про усиновлення дітей (Massachusetts Adoption of Children Act), прийнятий 1851 року у штаті Массачусетс, став першою правовою спробою регулювання проблеми усиновлення дітей, позбавлених батьківського піклування, на законодавчому рівні США лише в окремому штаті.

У США кожний штат має свою законодавчу базу щодо соціального захисту дітей та молоді.

Соціальний захист дітей-сиріт в Україні є важливим елементом державної політики у сфері охорони прав дитини. Відповідно до національного законодавства створено низку нормативно-правових актів, які регулюють різні аспекти соціального захисту цієї вразливої категорії дітей.

1. Конституція України

Основи правового статусу дітей-сиріт закріплені в Конституції України. Стаття 51 гарантує право кожної дитини на особливу увагу з боку держави та суспільства, а також на захист від будь-яких форм насильства чи експлуатації. Конституція також передбачає, що діти-сироти мають право на спеціальний соціальний захист, зокрема в сфері освіти, охорони здоров'я та підтримки їхнього матеріального становища.

2. Закон України «Про охорону дитинства»

Цей закон є основним документом, що регулює права та інтереси дітей в Україні, включаючи дітей-сиріт. Закон передбачає державну підтримку дітей-сиріт на різних етапах їхнього життя, зокрема:

- систему надання соціальних послуг для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, включаючи допомогу у вихованні, освіті та медичному забезпеченні;
- забезпечення доступу до освіти, надання спеціальних умов для дітей-сиріт у навчальних закладах;
- систему опіки та піклування, коли дитина не має рідних або родичів, здатних виконувати обов'язки батьків;
- пільги та допомоги для дітей-сиріт і осіб, що залишилися без піклування батьків.

3. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»

Цей закон регулює надання матеріальної допомоги родинам, в тому числі і тим, що виховують дітей-сиріт. Він передбачає:

- одноразову та щомісячну допомогу дітям-сиротам;
- надання допомоги на відшкодування витрат на дитяче утримання;
- пільги на оплату житлово-комунальних послуг для дітей-сиріт, які проживають в спеціалізованих закладах або в прийомних сім'ях.

4. Закон України «Про соціальні послуги»

Згідно з цим законом, дітям-сиротам надаються соціальні послуги, включаючи:

- соціально-психологічну підтримку дітей-сиріт, зокрема для адаптації до умов проживання в інтернатах або прийомних сім'ях;
- юридичні послуги для захисту прав дітей-сиріт;
- послуги з реабілітації та ресоціалізації дітей після перебування в закладах.

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод дітей»

Цей закон надає важливі положення щодо захисту прав дітей-сиріт у сферах освіти, охорони здоров'я, соціальної реабілітації. Зокрема, він передбачає, що для дітей-сиріт повинні створюватися спеціальні умови для їхнього виховання та розвитку, з урахуванням їхніх потреб та інтересів.

6. Прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу

В Україні активно розвивається система прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу для виховання дітей-сиріт. Законодавчо визначено порядок створення та діяльності таких установ, в яких діти-сироти знаходять нову сім'ю. Важливим аспектом є забезпечення:

- підтримки та навчання прийомних батьків для створення оптимальних умов для розвитку дитини;
- фінансування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, що включає матеріальну допомогу для виховання дітей.

7. Державна програма реінтеграції та соціальної адаптації

Дітям-сиротам, які досягли повноліття, надається допомога у процесі соціалізації та реінтеграції в суспільство. Законодавство України передбачає підтримку випускників закладів спеціальної освіти у вигляді:

- соціальної адаптації та допомоги при вступі в навчальні заклади;
- пошуку роботи та житла;
- психологічної підтримки та консультування.

8. Міжнародні зобов'язання

Україна є учасником численних міжнародних угод і конвенцій, які стосуються прав дітей, зокрема Конвенції ООН про права дитини, що гарантує захист прав дітей-сиріт на міжнародному рівні. Відповідно до цих зобов'язань Україна повинна створювати умови для гармонійного розвитку дітей-сиріт, їхньої соціальної інтеграції та забезпечення рівних прав з іншими дітьми.

Законодавство України у сфері соціального захисту дітей-сиріт є комплексним і багаторівневим. Воно передбачає не лише матеріальну

допомогу, але й створення умов для повноцінного розвитку та інтеграції дітей-сиріт у суспільство. Однак на практиці існують певні труднощі, зокрема щодо реалізації соціальних послуг та забезпечення доступу до якісних умов життя для всіх дітей-сиріт. Для покращення ситуації необхідно продовжувати вдосконалення законодавства та підвищення ефективності державних і громадських інститутів, що займаються захистом прав дітей-сиріт [14: 33–34].

Таким чином, соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні та США є дещо відмінним. У США соціальний супровід дітей-сиріт та дітей з їх числа передбачає попереднє ліцензування потенційних батьків або вихователів; влаштування дітей в сім'ю; безпосередній контроль за виконанням опікунами своїх обов'язків. В Україні, згідно з законодавством, крім механізму влаштування дітей-сиріт в сім'ї, існує досить розгалужена система закладів соціального спрямування, на які покладено навчання, виховання та утримання таких дітей.

Порівнюючи отримані результати дослідження української та американської нормативно-правової бази, ми дійшли до висновку, що українське законодавство більше зорієнтоване на системне задоволення потреб (емоційний, інтелектуальний розвиток) дітей-сиріт та осіб з їх числа. Натомість у США більш пріоритетним є спрямованість держави на забезпечення сімейних форм опіки дітей-сиріт (насамперед, це здоров'я та житло).

Список використаних джерел та літератури

1. Артющкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально правовий аспект): [монографія] / А. О. Полянничко. Суми : Сум ДПУ, 2002. С. 26–48.
2. Брутман В. Н. Причини соціального сирітства / В. Н. Брутман // *Соціальна робота*. 1994. № 5. С.11–12.
3. Закон України «Про охорону дитинства». ВВР, 2001, № 30, 142 с.
4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2017 р. : (ОФІС.ТЕКСТ). Київ : Памевода А.В., 2017. С.76. (Закон України).
5. Кононенко П. Мова та педагогіка // *Освіта*. 1992. С.100–116.
6. Манохіна І. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування : навч. посіб. / І. В. Манохіна. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. С. 28–39.
7. Повчання Володимира Мономаха // *Історія української культури*. Львів : Світ, 1992. С. 159–163.
8. Українська література XVII ст. Київ : Наукова думка, 1987. с. 26–27.
9. Ясницький Т. І. Розвиток народної освіти на Ураїні (1921–1932 рр.). Київ, 1965. С. 14–15.

10. Kurdybachat. Historiawichowania, 1.1. Warshava. 1965. – s/60-66
11. Мін. соц. політики України: [Електронний ресурс]. URL: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid>.
12. Федеральне законодавство США [Електронний ресурс]. URL : <http://thomas.loc.gov/home/multicongress/multicongress.html#>
13. Lamb M. E. Fathers and child development: an introductory interview and guide. The Role of the Father in Child Development / M. E. Lamb. – 3 ed. – NY, 1999.